

Andrija Nakić, Josip Pavić

Poluotok Oštrica kod Grebaštice – rezultati istraživanja kasnosrednjovjekovnog bedema i terenskih pregleda poluotoka

Andrija Nakić
Josip Pavić
Javna ustanova u kulturi
„Tvrđava kulture Šibenik“
HR – 22000 Šibenik, V. Nazora 1

UDK: [904:725.963](497.581.2Grebaštica)“2020“
Izvorni znanstveni rad / Scientific paper
Primljeno / Received: 4. 9. 2023.

Ključne riječi: Grebaštica, Oštrica, bedem, 15. stoljeće, pregrađeni poluotok, zbjeg
Key words: Grebaštica, Oštrica, defensive wall, 15th century, wall-partitioned peninsula, refuge

Izduženi poluotok Oštrica nalazi se desetak kilometara južno od Šibenika, uz naselje Grebaštica. Najkasnije krajem 15. stoljeća poluotok je, radi zaštite lokalnog stanovništva, pregrađen oko 300 metara dugim bedemom. Danas je središnji dio bedema dobro očuvan, dok su priobalni dijelovi porušeni i većim dijelom uklonjeni. U radu će biti predstavljeni rezultati arheoloških istraživanja provedenih tijekom veljače i ožujka 2020. godine na južnom uglu bedema. U prvoj polovici iste godine također je odrađeno nekoliko terenskih pregleda poluotoka koji su donijeli brojne nove spoznaje.

UVOD

Poluotok Oštrica kopnom je vezan između mjesta Žaborić i Grebaštica i pripada u veće srednjodalmatinske poluotoke površine oko 2,7 km². Dugačkim i nepravilnim oblikom zalazi u morsku pučinu tvoreći veći broj uvala i rtova (sl. 1). Osim guste borove šume, poluotokom dominira i monumentalni bedem, fortifikacijska struktura najkasnije završena krajem 15. stoljeća kao odgovor na sve učestalije provale osmanske vojske. Bedem na Oštrici zaštićen je kao kulturno dobro Republike Hrvatske, a u registru nosi oznaku RST-0168-1964. Bez obzira na atraktivnost i upečatljivost bedema, ni on niti poluotok na kojem se nalazi nisu kvalitetno obrađeni u znanstvenoj literaturi. U obližnjem naselju Grebaštica ubicirana je rimska putna postaja Ad Pretorium, ali i brojni drugi nalazi koji potvrđuju dinamičan život u rimskom periodu.¹ Prvi istraživač koji je posjetio bedem i fotografski ga dokumentirao bio je Luka

Jelić početkom 20. stoljeća.² Većinu podataka o srednjovjekovlju donosi don Krsto Stošić u svojem nezaobilaznom izdanju *Sela šibenskog kotara*, gdje unutar poglavlja o selu Grebaštici obrađuje i bedem na Oštrici.³ Različite autore je kroz godine privlačio i toponim *Stari Šibenik*, koji je bio ne samo talijansko ime naselja Grebaštice (*Sebenico vecchio*), već se koristio primjerice i za uvalu Grebaštica, bedem na Oštrici, a recentno i za jednu od gradinskih utvrda sjeverno od Grebaštice.⁴ U kasnijim desetljećima bedem na Oštrici se tek sporadično spominje u većim monografijama o Šibeniku.⁵ Kraći tekst o bedemu nedavno su donijeli i autori ovog članka.⁶ Poluotok Oštrica također je nedavno obrađen u radu o „svetim gajevima“, zakonski zaštićenim šumskim područjima nastalima u 19. stoljeću.⁷ Naposljetku, niz istraživanja iz šumarske struke rezultirao je znanstvenim radom o vegetaciji poluotoka.⁸

Najvećim dijelom poluotoka danas upravljaju Hrvatske šume d.o.o., a od sredine devedesetih godina prošlog stoljeća služi kao državno lovište i uzgajalište muflonske divljači. Konzervatorsko-restauratorski radovi na sanaciji

1 MILETIĆ, ŽELJKO, 1993a, 77-79, 87; MILETIĆ, ŽELJKO, 1993b, 142-143; MILETIĆ, ALEN, 2008., 59-74.

2 Arheološki muzej u Splitu, Arhiv Luke Jelića, IX. *Šibenicensia*, kut. 1, sv. 1, *Građa za starohrvatsku topografiju šibenskog područja*; vidi također i: PAVIĆ, JOSIP, (u tisku).

3 STOŠIĆ, KRSTO, 1941., 249-255.

4 Za posljednji primjer vidi: MILETIĆ, ALEN, 2008., 69-70. Za druge primjere vidi katastarsku kartu i vojne karte na portalu Arcanum (<https://maps.arcanum.com/en/>, pristupljeno 8. travnja 2024.). Stošić iskreno zapisuje: *Drugi i danas zovu Oštricu Stari Šibenik. Ne zna se zašto*. U literaturi postoji i teza da se, slično Biogradu (*Zara vecchia*) tim imenom pokušalo dokazati dugu crkvenu tradiciju Šibenika (ZELIĆ, DANKO, 1995., 58, bilj. 16), no na naziv Stari Šibenik naišli smo tek u drugoj polovici 18. stoljeća.

5 Primjerice: GRUBIŠIĆ, SLAVO, 1986., 51 (bilj. 159, 161); KOLANOVIĆ, JOSIP, 1995., 61.

6 PAVIĆ, JOSIP; NAKIĆ, ANDRIJA, 2021., 94-99.

7 TEKLIĆ, IVAN; WATKINS, CHARLES, 2021., 337-346.

8 FRANJIĆ, JOSIP et al., 2002., 469-478.

1 Zračna fotografija poluotoka Oštrica (foto: A. Nakić, Tvrdava kulture Šibenik, 2021.)

Aerial photograph of the Oštrica peninsula (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2021)

pojedinih dijelova bedema provedeni su 2015. i 2017. godine.⁹ U veljači i ožujku 2020. godine južni rub bedema bio je predmetom prvih arheoloških istraživanja provedenih na poluotoku. Nakon završetka istraživanja uslijedila su arhivska i povijesna istraživanja te nekoliko terenskih pregleda poluotoka koji su rezultirali otkrićem dosad nepoznatih arheoloških lokaliteta (sl. 2).¹⁰

OŠTRICA I NJEZIN BEDEM U POVIJESNIM IZVORIMA

Poluotok Oštrica nalazi se unutar šibenskog distrikta sve od početaka njegovog formiranja tijekom 13. i 14. stoljeća.¹¹ Tijekom 15. stoljeća Grebaštica (ili Grebac, kako je najčešće navedeno u izvorima) je među najnaseljenijim

i najvažnijim selima šibenskog distrikta.¹² Poluotok je u izvorima prvi put spomenut 1402. godine, kada šibenska komuna dodjeljuje biskupiji pašnjake na Oštrici iznad luke u Grebaštici (*...cum pascuis in secunda Ostrizza prope portum Grebaschiza...*).¹³ Crkveno vlasništvo nad poluotokom potvrđeno je i u Katastiku nadarbina Šibenske biskupije, izrađenom oko 1460. godine.¹⁴ Tamo je zapisano da biskupijski arhiđakonat ima u posjedu čitav poluotok Oštrica, „okružen morem s tri strane, sa svim zemljama, šumama, pašnjacima i proplancima“. Vršno precizno je donesen i smještaj poluotoka: „od uvala zvane Nirin prema selu Grebac, ravno putem koji ide prema selu Prhovo: sve što ostaje prema zapadu ili prema moru, zove se i jest Oštrica“.¹⁶

9 Prema dokumentaciji investitora (Grad Šibenik), radovi su provedeni na unutrašnjem licu bedema, a uključivali su čišćenje i ispiranje, ponovno zidanje i fugiranje manjih dijelova zidanog sloja.

10 Iznimnu zahvalnost dugujemo Kristijanu Juranu na ustupanju arhivskih podataka i sugestijama oko istih. Stručnu i kolegijalnu pomoć pružili su nam Ludovica Galeazzo, Emil Podrug, Ivan Huljev, Mario Bodružić, Igor Borzić, Ivo Šprljan, Krasanka Majer Jurišić, Milorad Pavić, kao i djelatnici državnih arhiva u Šibeniku i u Zadru, na čemu smo im također zahvalni. Na terenskim pregledima od ožujka 2020. do svibnja 2023. godine u nekoliko navrata priključili su nam se Luka Bačelić iz Grebaštice te Roko i Niko Gović iz Žaborića.

11 Prema ispravi kralja Bele IV. iz 1251. godine, područje Grebaštice pripada Šibeniku. Bez obzira što je pokazano da isprava nije autentična, podatak o Grebaštici odražava realno stanje kasnog 13. i početka 14. stoljeća: KOLANOVIĆ, JOSIP, 1995., 12.

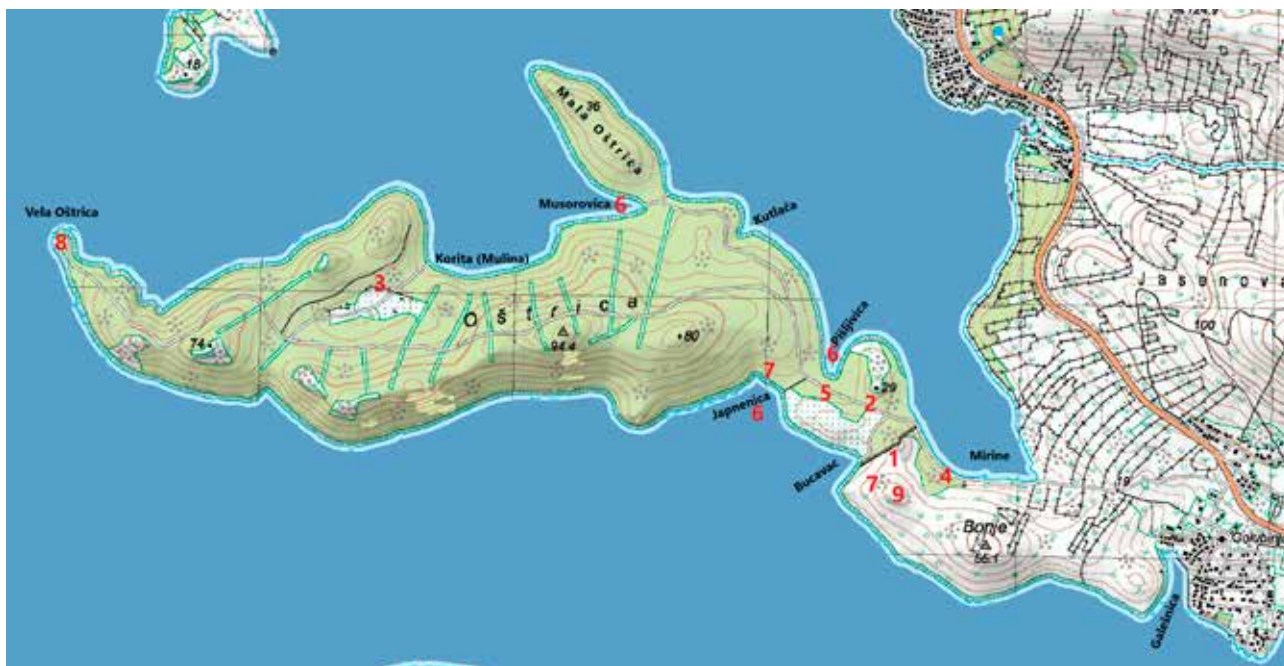
12 Primjerice, u popisu župa i naselja Šibenske biskupije izrađenom oko 1460. godine, Grebaštica je na prvom mjestu po broju stanovnika (432) i radno sposobnih muškaraca (84), dok je broj kuća (42) ponešto manji od broja u Prhovu, Srimi i Koševiću: JURAN, KRISTIJAN, 2020a., 166.

13 *Šibenski diplomatarij*, 19. Izraz „druga Oštrica“ (*secunda Ostriza*) odnosi se na postojanje „prve“ Oštrice, naselja koje se smjestilo na poluotoku nasuprot otoka Murtera; o tom naselju i o toponimu Oštrica u šibenskom distriktu pisao je: JURAN, KRISTIJAN, 2010., 117-134.

14 JURAN, KRISTIJAN, 2020b., 28-29.

15 *...tota illa puncta uocata Ostriza prope portus uille Grebac circondata mari a tribus partibus et iuxta terram firmam cum omnibus terris siluis, pascuis et nemoribus...*

16 *...dicta puncta uocata Ostriza intelligetur et computatur ab una ualli uocata Nirin eundo ad uilla Grebaz recto tramite transuersando uersus uillam Parchouo: totum illud quod remanet uersus occasum, siue uersus mare, uocatur et est Ostriza...;* osim Oštrice, arhiđakonat ima u posjedu i četiri otoka neposredno uz Oštricu – Oblik, dvije Krbele i Mumonju.

2 Lokalizacije poluotoka Oštrice (izradio: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik; podloga: geoportal.dgu.hr): 1 – kasnosrednjovjekovni bedem; 2 – crkva sv. Duha; 3 – kasnoantički lokalitet; 4 – kamen s križevima; 5 – mreža suhozida; 6 – podvodni ostaci keramike; 7 – ostaci vapnenica; 8 – kapelica sv. Nikole; 9 – bunker i rovovi

Sites on the Oštrica peninsula (adapted by: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik; basis: geoportal.dgu.hr): 1 – late medieval wall; 2 – Church of the Holy Spirit; 3 – late antique site; 4 – stone with crosses; 5 – dry stone wall grid; 6 – underwater pottery remains; 7 – remains of limekilns; 8 – St. Nicholas' Chapel; 9 – bunker and trenches

U posljednjim desetljećima 15. stoljeća intenziviraju se upadi osmanskih trupa u dalmatinsko zaleđe.¹⁷ Obrana je posebice bila potrebna seoskom stanovništvu, tj. distriktualcima, prema kojima su napadi uglavnom bili usmjereni. Pljačkaški karakter ovih pohoda, brdovit teren i loša prometna infrastruktura, kao i nepostojanje učinkovite centralne vlasti otežavali su mogućnost sustavne obrane. *Serenissima* i knezovi obalnih komuna (Split, Trogir, Šibenik, Zadar) tijekom tog perioda ipak ulažu određena financijska i organizacijska sredstva za obranu svojih distrikta.¹⁸ Na području Dalmacije tada nastaju deseci zbjegova, više ili manje improviziranih rješenja koji služe lokalnom stanovništvu za zaštitu vlastitih života i posjeda. Učestala fortifikacijska struktura tadašnjeg razdoblja (kao i ranijih), laka za izgradnju, jeftina i učinkovita, bio je visoki bedem koji je od jedne do druge morske obale pregrađivao poluotok na njegovom strateški

najpovoljnijem (često najužem) dijelu.¹⁹ Unatoč tome, mnoga sela šibenskog distrikta ostala su u potpunosti bez stanovništva tijekom rata Venecije i Osmanskog Carstva između 1499. i 1502. godine.²⁰ Taj period je bio izrazito turbulentan i za tadašnje selo Grebac.

Jedan od najranijih tragova u izvorima o mogućem postojanju bedema na Oštrici nalazi se u ispravi od 6. rujna 1493. godine, u kojoj šibenska komuna sklapa ugovor s Ivanom Vojnovićem o izradi vapnenica i isporuci vapna.²¹ Prema jednoj od odredaba, pola milijara smiješanog vapna mora biti dostavljeno *ad Ostrizam de Grebač*. Usprkos tome što se gradnja utvrde ili bedema direktno ne spominje, teško je pomisliti da je riječ o nečemu drugome, budući da je naručitelj šibenska komuna.

17 Više o upadima u Zagoru vidi: KUŽIĆ, KREŠIMIR, 1997., 89-96; za šibensku okolicu vidi: GRUBIŠIĆ, SLAVO, 1986., 65-67.

18 Krajem 15. i početkom 16. stoljeća Venecija gradi ili preuzima brojne fortifikacijske strukture u svim gradskim distriktima Dalmacije (Kuk i Kamen kod Splita, Znojilo kod Trogira, kaštel sv. Marko, Parisotto, Velim u okolici Šibenika...). Kontekst novog utvrđivanja ukratko objašnjava: ALDUK, IVAN, 2009., 79. O nekima od ovih utvrda vidi još u: GLAVAŠ, IVO, 2015.; GLAVAŠ, IVO; ŠPRILJAN, IVO, 2016.; GLAVAŠ, IVO; NAKIĆ, ANDRIJA; PAVIĆ, JOSIP, 2020.; ALDUK, IVAN, 2021.; PAVIĆ, JOSIP; NAKIĆ, ANDRIJA, 2021.

19 Gradnju takvog pregradnog bedema u Ražancu, s donesenim ugovorom o radovima, obrađuje: HILJE, EMIL, 2008., 119-145. U radu su kao karakteristični primjeri fortifikacija tog perioda, „koji sustavom zidina zatvaraju centre pojedinih naselja, prvenstveno onih smještenih na obali“, navedeni Bibinje, Sukošan i Turanj (HILJE, EMIL, 2008., 120) – kojima bi mi dodali Pirovac, Mandalinu i Primošten (ukoliko je potonji već ranije bio naseljen, što nije posve sigurno) u šibenskom distriktu. Sličan tip predstavljaju i zbjegovi koji nisu postali stalno naselje, a osim Oštrice kod Grebašnice u njih možemo ubrojiti primjerice Raslinu (PAVIĆ, JOSIP; NAKIĆ, ANDRIJA, 2021., 52-57) i prapovijesni zbjeg na poluotoku Prigradi nedaleko Jadrtovcu (VRKIĆ, ŠIME, 2019., 319).

20 JURAN, KRISTIJAN, 2014., 132-133.

21 Ovaj podatak prvi donosi: KOLANOVIĆ, JOSIP, 1995, 242.; Hrvatska – Državni arhiv u Šibeniku (dalje: HR-DAŠI), Bilježnici Šibenika (1414.-1797.) [1804.] (dalje: BŠ), Nikola de Rubeis (1489.-1498.), kut. 24., fol. 129r.

Iznimno važno svjedočanstvo donosi svećenik Pietro Casola, koji se ujesen 1494. godine vraćao s hodočašća u Jeruzalem.²² Casola navodi da je brod koji je prevozio hodočasnike, nakon noćenja u Primoštenu, 22. listopada isplovio prema sjeveru i, zbog nepovoljnog zapadnog vjetrova koji ih je gurao na kopno, odmah zastao „u mjestu zvanom La Murata, gdje nije bilo ničega osim visokih i vrlo golih brda“.²³ Hodočasnik dalje nastavlja: „Ime La Murata dolazi od zida građenog poput tvrđave s pokretnim mostom, kojeg je podigla venecijanska vlast. Bilo je rečeno da je podignut da se utvrdi jedan otočić, jer u to vrijeme, kad su Turci harali tim predjelima, seljaci bi se sklonili na tom otočiću i tako se spasili od napada. Iako je mjesto napušteno, još se vide tragovi nastambi koje su također građene od kamena. La Murata je dvanaest milja od Šibenika“.²⁴

Hodočasnički brod je, na nezadovoljstvo umornih putnika, na istom mjestu morao ostati još neko vrijeme. Casola je poželio salatu i otišao se prošetati po brdima uz obalu, no „brda su tako suha i gola da nismo mogli naći niti jednu travu duljine prsta“. Drugog dana predvečer jedan od hodočasnika je preminuo te su ga pokopali uz bedem. Trećeg dana rano ujutro otplovili su prema sjeveru.

Na istom brodu bili su i njemački hodočasnici Konrad od Parsberga i Märklin od Owa,²⁵ pa tako prvi od njih izvještava da su po odlasku iz Primoštena uplovili u „luku koja se zove Morra“.²⁶ Na obali uz luku hodočasnici su našli „mnogo rijetkih plodova“, a galijoti su ulovili „mnogo rijetkih riba“. Tamo se također nalazi „jedno dobro, jako, obzidano zaklonište načinjeno s nekoliko dobrih, čvrstih kula. Kad su Turci u kraju, Slaveni bježe u ovo zaklonište i zadržavaju se od Turaka tako dugo dok ne vide da su Turci otišli odatle. Dođu li Turci do zakloništa, prebace se odatle, a kad Slaveni vide da dolaze kopnom, imaju kod sebe brod, sjednu

22 Poveznicu s Oštricom uočila je i na ovaj izvor nas uputila Ludovica Galeazzo. Izvor je više puta obrađen u našoj historiografiji, a najnoviji prijevod dijelova teksta vezanih uz našu obalu donosi: PETRIĆ, MARINKO, 2022., 95-121. Jedini primjerak originalnog rukopisa, koji se nalazi u knjižnici Trivulziana u Milanu, ostao nam je nedostupan. Spomenuti hrvatski prijevod Ivančice Schrunck napravljen je temeljem engleskog izdanja (NEWETT, MARY MARGARET, 1907.), stoga smo dodatno koristili i starije talijansko izdanje (PORRO, GIULIO, 1855.).

23 PETRIĆ, MARINKO, 2022., 113-114.

24 Casola ovdje i sam objašnjava značenje toponima – generičko ime za zidinu, prezid. Hodočasnik isti pojam kao opću imenicu koristi primjerice prilikom opisa utvrda mletačkog Modona na Peloponezu (danas Methoni), Casola navodi (prema talijanskom izdanju): *adjungendoli la Signoria una grande fossa e dopia murata de grosse mure*, pri čemu se *murata* odnosi na dvostruku liniju debelih bedema (PORRO, GIULIO, 1855., 37). U formi participia Casola redovito koristi *murato* i *murata* u značenju zazidan, zazidana.

25 KUŽIĆ, KREŠIMIR, 2013., 385-394.

26 Kužić, koristeći prijepis rukopisa iz Sveučilišne i državne knjižnice Tirola (dostupan online na: <http://www.literature.at/viewer.alo?viewmode=overview&page=1&objid=13695>, pristupljeno 29. ožujka 2024.), donosi toponime Morra i Morria (KUŽIĆ, KREŠIMIR, 2013., 389.). Drugi pak primjerak iz Bavorske državne knjižnice (dostupan online na: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/details/bsb00013762>, pristupljeno 29. ožujka 2024.) koristi oba puta ime Morria.

u nj i bježe odatle na more. Mi smo vrlo mnogo i dugo hodali po tom zakloništu“.²⁷ Märklin od Owa donosi vrlo slične podatke – nakon Primoštena zastali su u obližnjoj luci „Moreya“.²⁸ Uz obalu raste rijetko voće, a u moru pliva rijetka riba. Potom nastavlja: „U toj je luci na obali također i jedno dobro sazidano zaklonište s nekoliko dobrih kula, pa kad su Turci u kraju, Slaveni bježe u ovo zaklonište na moru i stoje tamo toliko dugo dok ne vide da su Turci otišli iz kraja. Prođu li Turci do zakloništa, Slaveni ga napuste, ako vide da će ovi nadvladati. Zato Slaveni imaju brodove te sjednu u njih i pobjegnu na more. Mi smo se prošetali po tom zakloništu“. Spominje i smrt francuskog hodočasnika i odlazak prema Šibeniku nakon dva dana.

Dosadašnji istraživači su u Casolinom toponimu Murata/Morra/Moreya vidjeli Murter²⁹ ili pak Morinje.³⁰ Tome, međutim, proturječe opisi hodočasnika – visoka i gola brda nisu karakteristika dobro naseljenog i vrlo plodnog otoka Murtera,³¹ koji je uostalom i u drugom smjeru u odnosu na Šibenik. Kanal koji uvalu Morinje povezuje s morem je okružen brdima, no sama uvala je niska i sa svih strana okružena poljoprivrednim površinama.³² Ukoliko su se pak usidrili kod bedema na Oštrici, u južnoj uvali Bucavac, okolni kraj im je zasigurno zbilja izgledao krševit i beživotan. Južnu im je stranu zatvarao 250 metara visoki i vrlo strmi brijeg Višala, a prvo naselje prema istoku bio je čak pet kilometara udaljeni zaseok Konoba.³³ Opisi bedema,

27 Zaklonište, u originalu *taber* ili *täber*, moglo bi se prevesti i jednostavnije kao „utvrda“ (vidi primjerice u: <https://fwb-online.de/lemma/tabers.0mn?q=taber&page=1>, pristupljeno 29. ožujka 2024.).

28 KUŽIĆ, KREŠIMIR, 2013., 393-394.

29 BRESC, HENRI, 2011., 56; PETRIĆ, MARINKO, 2013., 82. Nepoznati toponim se naravno ne razrješava uvijek preko jezične sličnosti. Primjerice, nedaleko od Šibenika se baš za potrebe plovidbe koristi sasvim drugi toponim od lokalnog – izvorno ime otoka Murtera, Srimač, povlači se pred imenom Murter, koje su od 14. stoljeća za otok koristili „pomorci ili oni koji su pisali za potrebe pomoraca“: SKRAČIĆ, VLADIMIR, 1995., 137.

30 KUŽIĆ, KREŠIMIR, 2013., 130-131; s njim se načelno slaže i Petrić, no oprezno ostavlja Morinje u bilješci, van glavnog teksta: PETRIĆ, MARINKO, 2022., 114 (bilj. 32).

31 O gospodarstvu Murtera, posebice o vinarstvu, vidi pregled u: JURAN, KRISTIJAN, 2017., 46-52.

32 Ne postoje pouzdani dokazi o utvrdi ili bedemu u Morinju sve do prve polovice 17. stoljeća (GLAVAŠ, IVO, 2015., 125). Naime, podatak o gradnji utvrde ili zidine u Morinju oko 1475., kojeg prenosi Kužić (KUŽIĆ, KREŠIMIR, 2013., 130) nije u potpunosti točan, budući da se navodi samo da se ostatak od 300 dukata određenih za gradnju zidova u Mandalini i murterskom tjesnacu (danas Tisno) potroši u Morinju u Donjem polju za zaštitu stanovništva (MIAGOSTOVICH, VINCENZO, 1909., 35). Podatak o utvrdi s dvije kule iz 1528. godine također nije točan, jer citirani izvor navodi sasvim nešto drugo (VRKIĆ, ŠIME, 2019., 314). Poluotok Prigrada, na jugoistočnom ulazu u Morinje, pregrađen je prapovijesnim suhozidnim bedemom, no taj skromni bedem nepovezan s morskom obalom svakako ne bi bio opisan kao mletački. U kasnijem radu Kužić pretpostavlja da je hodočasnički brod ušao u Morinje ne bi li na obližnjem izvoru nadopunio zalihe pitke vode, no taj razlog proturječi izvorima (KUŽIĆ, KREŠIMIR, 2022., 236). Nezadovoljni zbog zaustavljanja, hodočasnici bi svakako zamijetili tri dana ukrcavanja vode na brod.

33 Konoba (*Chonoba*) se spominje kao zaseok u selu Grebac još 1386. godine: ZJACIĆ, MIRKO, 1952., 246.

3 Plovni put od Hvara prema Zadru u 15. i 16. stoljeću, s označenim lokacijama koje su najčešće spomenute u opisima putnika (izradio: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik; podloga: geoportal.dgu.hr).

A maritime route from Hvar to Zadar in the 15th and 16th centuries, marked with locations most frequently mentioned in passengers' descriptions (adapted by: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik; basis: geoportal.dgu.hr).

razloga njegovog nastanka i načina korištenja također jasno upućuju na Oštricu. Mlečani su na sličan način prezidali još nekoliko poluotoka u sjevernoj Dalmaciji, no niti jedan od njih ne odgovara prostornom i reljefnom opisu kojeg hodočasnici donose.

Da Murata označava upravo bedem na Oštrici naizgled potvrđuju i brojni portulani iz 15. i 16. stoljeća koji redovito donose upravo ovaj toponim (*muraie*, *murare*, *moraria*, *murallie*, *moragi*, *murata*) kao prvi kopneni južno od Šibenika.³⁴ Baza za neke od portulana bio je peljar koji je pripisan mletačkom pomorcu Alviseu da Mostu, a potječe iz posljednjih desetljeća 15. stoljeća.³⁵ Prema opisu iz peljara, kad se krene od šibenskog kanala prema jugozapadu, dolazi se do ovećeg poluotoka s jednim zidom (*tu troverai un Cavo grossetto con una murata*). To se mjesto zove *le Muraje* i dobro je za sidrenje. Poluotok je dug tri milje, nakon čega se ulazi u luku.³⁶ Dosadašnja literatura rutinski razrješava

toponime iz portulana kao Murter,³⁷ i na temelju toga ga često smješta među otoke usprkos tome što se Murata ustaljeno prikazuje kao kopneni lokalitet.³⁸ Najraniji od ovih portulana pripadaju prvoj polovici 15. stoljeća, što otvara mnoštvo pitanja o graditeljima i gradnji prve verzije bedema na Oštrici. Međutim, obrada mnoštva dostupnih kartografskih izvora koji donose Muratu kod Šibenika, njihovog povijesnog konteksta, autorstva i datacije, a potom i sagledavanje ranijeg postojanja bedema i razloga njegove gradnje, teme su koje izlaze van okvira ovog rada i morat će biti predmetom zasebnog istraživanja. Ovdje ćemo samo naglasiti da su na ustaljenoj pomorskoj ruti od Murtera kroz Zmajanski i Zlarinski kanal prema Primoštenu (sl. 3), duboka grebaška uvala i bedem vjerojatno bili dominantni prostorni reperi – štoviše, bedem je bio jedina veća ljudskom rukom građena struktura na cijelom potezu obale od Šibenika do Primoštena. Stoga smo mišljenja da, slijedom

34 Mnoge portulane, s osvrtima na njih, donose KOZLIČIĆ, MITHAD, 1995., MARKOVIĆ, MIRKO, 1993. i SLUKAN ALTIĆ, MIRELA, 2007.; brojni su portulani digitalizirani i dostupni u digitalnoj zbirci Francuske nacionalne knjižnice *Gallica* (<https://gallica.bnf.fr>, pristupljeno 9. travnja 2024.), kao i u drugim digitalnim zbirkama obično nacionalnih knjižnica. Zbog preglednosti ovog rada, nećemo ulaziti u detalje i sve ih citirati pojedinačno.

35 Prvo izdanje ovog višekratno publiciranog peljara navodno potječe iz 1477. godine, međutim sačuvano je tek ono iz 1490. godine, kao i mnogobrojna kasnija izdanja: KOZLIČIĆ, MITHAD, 2012, 173-174.

36 DA MOSTO, ALVISE, 1802., 5. Tri milje, tj. tri tisuće mletačkih koračaja je nešto više od 5 kilometara, toliko je otprilike poluotok i dug (HERKOV, ZLATKO, 1977., 168-169).

37 Iznimka je Kretschmer koji u svom pregledu brojnih portulana *muraie* razrješava kao Morinje (KRETSCHMER, KONRAD, 1909., 628). No Morinje je primjerice opisano nekoliko rečenica ranije u Da Mostovom peljaru, kao zaljev i dobro sidrište na kopnu istočno od Kanala sv. Ante na ulazu u Šibenik (*e troverai alla terra ferma un golfo, e buon fondi et buon sorzador*).

38 To primjerice radi Kozlić, koji se u popisu toponima iz portulana umeće *muraie*, *muraiae*, *moraria* i *murare* nasumično između Žirja i Smokvice, Kornata i Žirja, Piškere i Žirja (KOZLIČIĆ, MITHAD, 1995., 37, 39, 60, 70, 94), iako je toponim kontinuirano upisan kao prvi ispod Šibenika. Imena otoka su međutim na portulanima većinom (no ne i uvijek) okrenuta naopačke u odnosu na imena kopnenih naselja.

4 Horizontalna linija usred bedema (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2023.)

Horizontal line in the middle of the wall (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2023)

pisanih svjedočanstava putnika i pomoraca, kao i plovni pravaca od Šibenika prema jugu *Murata* označava upravo bedem na Oštrici, odnosno područje poluotoka Oštrica i grebaške luke.³⁹

Bedem je svakako glavna tema relativno opsežnog naputka kojeg je mletački dužd Agostino Barbarigo poslao šibenskom knezu Arseniju Diedu 29. travnja 1497. godine.⁴⁰ Dužd se poziva na komunikaciju i naloge koje je izdao prethodnom knezu Ivanu da Canalu (1494.-1496.) te bilježi da su prethodnici tog kneza podigli zaklon na Oštrici kod Grepca (*el reducto facto per il precessori suoi a Ostriza, verso Grebazo*). Taj zaklon obuhvaća 300 koračaja zida (*passa 300 de muraglia*) koji je na vrlo povoljnoj poziciji, no nesavršen je jer je zid potrebno produžiti za 12 koračaja prema moru, izgraditi krunište, povesiti kule, a na zid staviti mantelete (*slongar el muro sopradicto circa passa XII verso la marina, per esser loco, che liziermente se potria guazar: farli le merladure, alzar le sue torre, et far li manteletti de muro*). Prateći mišljenje svog prethodnika (*consigliato per esso predecessor nostro*), dužd Barbarigo odlučuje završiti taj projekt i naređuje da se svi spomenuti radovi odrade, a za tu potrebu određuje svotu od 200 dukata.

39 Nekoliko manjih elemenata iz ovih svjedočanstava ipak pozivaju na blagi oprez. Casola izrijekom navodi otočić, odnosno da je bedem napravljen da bi se otočić pretvorio u tvrđavu (PORRO, GIULIO, 1855., 105; NEWETT, MARY MARGARET, 1907., 331). Hodočasnik spominje i podizni most (*fortezza con uno ponte levatore*) koji se možda mogao nalaziti na jednoj od obalnih kula.

40 Izvor donosi V. Miagostovich pozivajući se na zapise šibenske komune *Libro rosso*, koji su nestali tijekom prve talijanske okupacije Šibenika (1919.-1922.); stoga donosimo zapis kako ga donosi i on: MIAGOSTOVICH, VINCENZO, 1909., 261-262.

Duždovo pismo donosi niz vrlo važnih podataka. Saznajemo tako da je bedem postojao za vrijeme ranijeg dužda, Antonijevog brata Marka Barbariga, koji je vladao samo devet mjeseci, od studenog 1485. do kolovoza 1486. godine. Figura od 300 koračaja pomalo je zbunjujuća jer se radi o oko 520 metara, a bedem je u stvarnosti bio dug tek nešto više od 300 metara.⁴¹ Jasno da i je bedem izgrađen u barem dvije faze, budući da se tek nakon duždovog naputka gradi gornji dio bedema s kruništem. Vizualnim pregledom vanjskog dijela bedema jasno se, na visini od 3 do 4,5 metara, može uočiti horizontalna linija koja razdvaja dvije faze (sl. 4). Krunište bedema je i danas većim dijelom sačuvano, a na vanjskom licu nalaze se brojni kameni držači za mantelete.⁴² Budući da su ostali duždovi nalozi izvršeni, za pretpostaviti je i da su kule u tom trenutku bile povišene. Zidano produženje prema moru u duljini od 12 koračaja (oko 21 metar), očito izgrađeno kako bi se zaštitilo pristanište, također je dijelom ostalo sačuvano u neposrednom susjedstvu jugozapadne kule.

41 Mletački koračaj (*passus*) iznosi 1,738 metara (HERKOV, ZLATKO, 1977., 168-169). Koračaj se koristio i kao mjera za površinu, a iznosio je 5,4756 m² (HERKOV, ZLATKO, 2019., 396). Nije jasno je li dužd možda mislio na površinu zida (dužina x visina?) i zašto bi se tako izrazio – posebice jer kasnije navodi produžetak zida prema moru koji je zbilja dug 12 koračaja.

42 Mantelet je drveni (ili kožni) kapak koji je štitio branitelja dok priprema oružje te se kao klapna gurao ili otvarao kada je oružje bilo spremno za upotrebu. Manteleti su uobičajena oprema kasnosrednjovjekovnih utvrđenja, primjerice u Malom Stonu (VERAMENTA PAVIŠA, PATRICIJA, 1992., 400), Kaštel Starom (MARASOVIĆ, KATJA, 2011., 34); Splitu (MARASOVIĆ, KATJA, 2012., 256) ili na Ugljanu (MARASOVIĆ, KATJA; VIDOVIĆ, REA, 2019., 38). U Šibeniku ih nalazimo na južnoj falsabrugi Tvrđave sv. Mihovila, na dvostrukom bedemu, te na više mjesta po skromno sačuvanom gradskom obalnom bedemu.

Čini se da je dogradnja bedema relativno brzo okončana. Naime, šibenski knez Vettor Bragadin u pismu Senatu od 19. lipnja 1499. godine izvještava da je 400 osmanskih konjanika i 100 pješaka upalo u Grebašnicu (*a Garbazo villa su quel teritorio*), gdje su se bili sklonili neki seljani, koji su se branili, pa je neprijatelj zarobio samo četvero ljudi i 200 grla stoke.⁴³ Bragadin dodaje da u Šibeniku nema oružja i da bi i sam grad možda završio loše da nije u blizini bila galija kojom je zapovijedao Valerio Marcello. Svega nekoliko tjedana kasnije, 1. kolovoza, knez Bragadin opet javlja o upadu čak 3000 osmanskih vojnika u Grebac i Oštricu (*a Gerbaz et Ostrovica, overo Ostrica*).⁴⁴ Knez je bio naoružao dvije nave i dvije karavele da brane zid u Grepču (*le mure di Gerbaz*), no te je brodove pod prijetnjom kazne preuzeo mletački admiral i budući dužd Antonio Grimani, koji je nekoliko tjedana kasnije s ostatkom mornarice katastrofalno poražen u pomorskoj bitci kod današnjeg Pylosa na Peloponezu.⁴⁵ Manje od dvije godine nakon toga, 12. veljače 1501., knez Bragadin javlja da osmanska vojska napreduje prema selima Grebac i Primošten (*Grebazo et Cavocesta*), koji su puni ljudi i stoke.⁴⁶ On je poslao 12 vojnika u svako mjesto, kao i barut i drugu pomoć u artiljeriji, te naredio da se ljudi i stoka sklone na sigurno. Usprkos tome, knez ne sumnja da će distrikt biti opljačkan, kao i druga već opustošena područja. Mjesec dana kasnije u Veneciju stiže vijest da je ista grupa od 500 pljačkaša, nakon Grepca i Primoštena, poharala trogirsko polje.⁴⁷

Pljačkanje se još uvijek odvija i u veljači 1504. godine, iako je rat Venecije i Osmanskog Carstva službeno završio početkom protekle godine. Dramatični izvještaj šibenskog kneza Antonia Cornera od 8. veljače⁴⁸ opisuje kako je proteklog dana 40 osmanskih konjanika upalo u selo Grebac (*a la villa de Grebas*), no budući da su ih stražari na brdima zamijetili, knez je odmah poslao stratiote pod vodstvom kapetana distrikta (*capitano dil conta*). Neprijatelj je zarobio 14 ljudi, 16 velikih i 40 malih grla stoke, no kapetan distrikta Šimun Ražević, u pratnji vojvode Gambiera i kneza Petra Novakovića te 20 konjanika i 10 pješaka, pripremio im je zasjedu. U noćnom okršaju je knez Novaković ranjen, no svejedno je uspio osloboditi jednog dječaka i 10 goveda. S druge strane neprijatelja su napali Ražević i Gambiera koji su oslobodili još 9 ljudi i ostatak plijena, ali ukupno su izgubili i 5 svojih konjanika. Knez je nagradio stratiote i poslao ih u dva zaklona (*do reduti*) u distriktu – od kojih je

jedan nesumnjivo bio onaj na Oštrici.⁴⁹ Nešto kasnije, 21. veljače, očito pod dojmom tog upada, knez Corner javlja u Veneciju da je zbog čestih provala poslao kompaniju Ahileja iz Bolonje da čuva i brani zidove u Grepču i Primoštenu (*le muraglie di Cavocesta et Grebaz*).⁵⁰ Knez za tu posadu traži hranu te dodatnih 200 kopanja za stanovnike ovih zidina, „jer su potpuno nenaoružani i ako Turci uđu u ove zidine, prouzročit će golemu štetu i napuštanje distrikta“.⁵¹

Arhivski podaci također potvrđuju da su gradnja bedema i rat 1499.-1503. bili uzrokom naseljavanja Oštrice. Prije ovog rata stanovnici Oštrice nam nisu poznati iz izvora, no već 1502. godine spominje se Toma Jurjević iz grebaške Oštrice (*de Ostricia Grebacia*) i njegova zakonita žena Kata, kćer Marka Marijića *de dicta Ostricia Grebacia*.⁵² Godinu potom Ivica Sehnić je naveden kao stanovnik zaklona u Grepču (*habitor in seralea de Grebaz*),⁵³ a 1507. Kata Dragčića je iz Oštrice na području Grepca (*de Ostriza tenutis Grebaz*).⁵⁴

Dva dokumenta donose i nešto više podataka. Ugovorom iz siječnja 1507. Radivoj Tomasović iz sela Grebac prodaje Ivanu Ljutčiću „sve svoje kuće od njega izgrađene, s dvorištem i dva vrta, smještenima na Oštrici uz rečeno selo Grebac, kraj kuće Ivana Radohnića sa sjeveroistočne strane i kraj kuće Milića Klarića“⁵⁵ s jugoistočne strane i kraj javnih i seoskih puteva s ostalih strana“.⁵⁶ Drugi pak dokument iz kolovoza 1524. godine donosi dogovor šibenskog plemića Jakova Kosirića i bratovštine sv. Marije *de Grebaz*,⁵⁷ prema kojem su dva mlina za masline koje je Jakov sagradio na Oštrici (*molendina duo ab oleo dicti ser Jacobi constructa in Ostriza*) u njihovom zajedničkom vlasništvu, a prihod se dijeli popola, s tim da svi bratimi moraju mljeti svoje masline upravo u tim mlinovima. Među predstavnicima bratovštine spominju se i Ivan Radohnić (onaj iz prošle isprave?), kao i Juraj Garšić iz Grepca, stanovnik Krapnja (*Georgius Garsich de Grebaz, habitator Crapani*). Čini se da posljednji zapis o naseljenosti Oštrice dolazi iz rane 1533. godine. Šibenski

43 SANUTO, MARINO, 1879., 954.

44 SANUTO, MARINO, 1879., 1038.

45 Niz sukoba tijekom kolovoza 1499. u historiografiji su različito nazivani, bitka kod Zonchija, bitka kod Sapienze, prva bitka kod Lepanta, vidi: LANE, FREDERIC, 1973., 359-360.

46 SANUTO, MARINO, 1880., 1454.

47 SANUTO, MARINO, 1880., 1487.

48 SANUTO, MARINO, 1881., 892.

49 Kako je vidljivo iz kasnijih izvještaja te grafičkih izvora, drugi zaklon je vjerojatno bio onaj u Primoštenu, mjestu smještenom na (polu)otočiću koji je sprudom povezan s kopnom.

50 SANUTO, MARINO, 1881., 976.

51 „...et lanze 200 da dar a li abitanti in dicte muraglie, perchè non hano arme alcuna, e si turchi intraseno in dicte muraglie, fariano grandissimo danno e diserteria quel conta(do).“

52 HR-DAŠI, BŠ, Martin Cambellis de Gaivanis (1488.-1518.), kut. 23/IV, sv. 26.IV.c, 133v-134r.

53 HR-DAŠI, BŠ, Vicko de Martinis (1500.) / Luka Kamenarić (1501.-1503.), kut. 26-27, sv. c, 15v.

54 HR-DAŠI, BŠ, Lovrinac Butrišić (1502.-1526.), kut. 28/I, sv. a, 9r.

55 Milić Klarić spomenut je kao stanovnik Grebašnice 1498. godine: STOŠIĆ, KRSTO, 1941., 249.

56 *Omnēs suas domos per eum constructas cum curtiu et duobus ortis positos et existentes in Ostrica aparte dicte ville Grebač, iuxta domum Iohannis Radohnich aparte boreali, iuxta domum Milichi Clarich aparte scirochali et iuxta vias publicas et vicinalis ab aliis partibus*, HR-DAŠI, BŠ, Martin Cambellis de Gaivanis (1488.-1518.), kut. 23/VIII, sv. 23/VIII.c, 5r.

57 HR-DAŠI, BŠ, Lovrinac Butrišić (1502.-1526.), kut. 28/III, sv. g, 64r.

knez Venier 11. siječnja tog je dana čuo od stanovnika Oštrice (*contadini di Ostriza, loco sotto questo contado*) da se 13 brodova s vojnicima iz Senja i Rijeke iskrcao i prešlo na osmanski teritorij, gdje su krenuli u pljačku.⁵⁸

Uz pisane arhivske izvore, stalnu populaciju na Oštrici potvrđuju i grafički izvori iz 16. stoljeća. Nedavno objavljena detaljna mletačka karta sjeverne i srednje Dalmacije, nastala u prvom desetljeću 16. stoljeća,⁵⁹ donosi prikaz bedemom pregrađenog poluotoka Oštrice (*ostriza*). Poput mnogih drugih utvrđenja na karti, bedem je pomalo shematski prikazan, no ima centralnu kulu i krunište (sl. 5). Na samom poluotoku je nacrtano 15 plošnih trokutastih objekata s vratima, očito stambenih građevina niže kvalitete. Slični objekti dominiraju na obližnjim pregrađenim poluotocima Primoštenu (*cauocesto*) i Mandalini. Neimenovano naselje s isključivo takvim građevinama nalazi se uz mlinove (*molini*) nedaleko Knina, na utoku Butižnice i Radljevca u Krku, a pokoja trokutasta silueta nacrtana je i u urbanim središtima Skradinu i Livnu. U skladu s pisanim izvorima koji svjedoče o njegovom uništenju, ova karta uopće ne ucrtava selo Grebac. Poluotok Oštrica također je prikazan na kartama šibenskog distrikta objavljenima 1570. (*OSTRIZA*) i 1571. godine (*Ponta ostrice*), koje se obično pripisuju Martinu Roti Koluniću.⁶⁰ Na obje karte poluotok je pregrađen bedemom s obalnim kulama, a unutar poluotoka ucrtano je nekoliko kuća. Karte također donose i toponim *Grebach / Crebassica*, no na posve različitoj strani u odnosu na Oštricu.⁶¹ Crkva sv. Marije jasno je ucrtana na karti iz 1571., neposredno uz riječ *villa*, a slabašno se nazire i na karti iz 1570. odmah uz toponim Prhovo (*Percovo*).

58 SANUTO, MARINO, 1902., 487. Postoji mogućnost da se radi i o Oštrici kod otoka Murtera (bilj. 3), no uskoci koji bi se tamo iskricali morali bi, u pohodu prema osmanskim selima, proći kroz veliki potez mletačkog teritorija, s posadama u utvrdama Rakitnici, Dazlini i Velimu. Čini se stoga da se ovdje ipak radi o Oštrici kod Grebaštice.

59 JURAN, KRISTIJAN; BARZMAN, KAREN-EDIS; FARIČIĆ, JOSIP, 2019., 93-139.

60 Karte su više puta objavljene i obrađivane. Karta iz 1571. godine (*Sebenico et contado città nella Dalmatia confinate con Zarra d'li Ill'mi S'ri Ven'ni al p'nte da Turchi molestado: 1571*) zapravo je adaptirana desna polovica ranije Kolunićeve karte (*Il vero ritratto di Zarra et di Sebenico con diligenza ridotte in questa forma a comodita de i lettori si come elle ritrovano al presente del anno MDLXX da Martino Rota Sebenzan*) koja je pak također adaptirana kopija karte tiskane od Matea Pagana između 1525. i 1530. godine (FARIČIĆ, JOSIP, 2007., 163-165.; PELC, MILAN, 1997., 229.; SLUKAN ALTIĆ, MIRELA, 2007., 39-42.). Ona naizgled ranija iz 1570. godine (*Sito particolare dil contado di Sebenico, Parte di Dalmazia, in Sebenico MDLXX*) donosi brojne aktualne informacije, no grafička podloga je vjerojatno također nastala na temelju starijeg predloška: PELC, MILAN, 1997., 230.; SLUKAN ALTIĆ, MIRELA, 2007., 34-39.; BRAKUS, BRUNO, 2022., 26-31, 151. Vidi također i: MLINARIĆ, DUBRAVKA; FARIČIĆ, JOSIP; MIROŠEVIĆ, LENA, 2012., 156-158.

61 *Crebassica* je u ranijoj Kolunićevoj karti *Vale Grebascica* i ucrtana je u uvali, a ne na kopnu s južne strane uvale. Brojne sitne izmjene i razlike unutar svih ovih poprilično sličnih karata dodatno potvrđuju da ih je u tom periodu koristilo više grafičara.

5 Detalj karte nepoznatog autora s početka 16. stoljeća (Juran, Barzman, Faričić, 2019., 104)

Detail of a map by an unknown author from the early 16th century (Juran, Barzman, Faričić, 2019., 104)

Možda najdetaljniji prikaz bedema nalazi se na karti koja prikazuje razgraničenje Venecije i Osmanskog Carstva između Krke i Žrnovnice, odnosno na prostoru šibenskog, trogirskog i splitskog distrikta, izrađenoj krajem 16. stoljeća.⁶² Bedem se nalazi na poluotoku označenom kao *ostriza*, a čine ga dvije obalne kule između kojih se nalazi kurtina s blago povišenim središnjim dijelom (sl. 6). Obje kule imaju krov, kurtina ima krunište, a ucrtano je i ukupno pet vrata ili otvora: po jedan na svakoj kuli, jedan na središnjem dijelu kurtine, te po jedan između kula i središnjeg dijela kurtine. Na poluotoku, međutim, nema kuća ili objekata koji bi označavali naselje. Također, selo Grebac ili Grebaštica nije prikazano, već samo toponim Grebaško polje (*Grebasko poglie*).

Kolunićeve karte naoko sugeriraju postojanje naselja i u drugoj polovici 16. stoljeća, ili barem ostataka nedavnog naselja. Međutim, početkom 17. stoljeća zbjege na Oštrici definitivno više nije stalno naseljen. Neizravnu potvrdu nalazimo u nedatiranom dokumentu kojeg žitelji Krapnja šalju mletačkom providuru Antoniju Pisanu između 1626. i 1628. godine.⁶³ Krapljani navode da na poluotoku Oštrici postoji kula (*torretta*) što ju je izgradila Venecija radi dnevne i noćne straže, koju su oni i Vrpoljani koristili za sigurnost ljudi i stoke. Osim kule, izgrađena je i kurtina ili zidani zaklon (*coltrina, o serraglio di muro*). No, vrh kule sa stražarnicom se urušio, a i ostatak će se brzo urušiti jer se ne održava. Krapljani su već tražili, i ponovno traže da se

62 Izvor se nalazi u fondu 4962: *Miscellanea materie miste e notabili*, fil. 35, unutar Državnog arhiva u Veneciji. Kartu trenutno obrađuju i pripremaju za objavu Kristijan Juran, Karen-edis Barzman i Josip Faričić.

63 Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju (1597.-1797.) (dalje: Providuri), Antonio Pisani (1626.-1628.), kut. 1., fol. 225r.

6 Detalj karte s kraja 16. stoljeća (izvor: ASVe, Miscellanea materie miste e notabili, filza 35)

Detail of a map from the late 16th century (source: ASVe, Miscellanea materie miste e notabili, filza 35)

stražarnica obnovi jer trenutno nije u funkciji, što može uzrokovati *total estermínio di noi poveri abitanti*.⁶⁴

Skroman fond povijesnih izvora ipak nam pruža poprilično jasnu sliku demografskog kretanja. Tijekom rata s Osmanlijama stanovništvo velikog i važnog sela Grebac bježi u zaklon na poluotok Oštricu, gdje se formira naselje sa stambenim i gospodarskim objektima – kućama, ulicama, vrtovima i mlinovima. Vrlo brzo, ti isti stanovnici odlaze na Krapanj, gdje se „naseljavaju izbjeglice sa susjednog kopna zadržavajući u velikoj mjeri svoje sadašnje posjede”.⁶⁵ Ta se posljednja selidba najvjerojatnije odvija kasnih dvadesetih i početkom tridesetih godina 16. stoljeća.⁶⁶ Na Krapnju svoj život nastavlja i bratovština sv. Marije iz Grebaštice. Obližnje selo Grebac/Grebaštica ponovno je napušćeno tek u 18. stoljeću, nakon prestanka osmanske opasnosti.⁶⁷ Najveći dio poluotoka Oštrica (oko 97%) i danas pripada katastarskoj općini Krapanj, a dvadesetak privatnih katastarskih čestica u krškom polju pripada krapljanskim obiteljima

64 Na podatke iz ovog dokumenta prvi ukazuje Stošić: „U nekoj molbi od g. 1626. kažu Krapljani, da je na rtu Oštrice učinjena utvrda (*fortezza*) i da su se ondje više puta zaklonili oni i Vrhpoljani sa svojim blagom, kad su ih napadali Turci, te da je tu dnevna i noćna straža”. U izvoru se, međutim, ne spominje *fortezza*, a podaci o straži nisu točni i predstavljaju glavnu brigu Krapljana.

65 JURAN, KRISTIJAN; ČEPO, GABRIJELA, 2022., 159.

66 Stošić donosi nekoliko podataka o bijegu stanovništva iz Grepca, no bez navođenja arhivskog izvora: „Grebac kao župa prestala je g. 1511., jer je pučanstvo pobjeglo u Krapanj i Zlarin”; Nikola Šantić bio je župnik Grepca do 1511. „tad je narod zbog Turaka pobjegao, a Nikola se odrekao župe i prešao za župnika u Srimu”; neki župnici iz sredine 16. stoljeća boravili su na Krapnju; na Krapanj se od 1511. do 1530. naselilo „45 obitelji seljaka iz Grebaštice, Vrhpoljca i Donjeg polja”, a neke su izbjeglice došle i 1544. godine; godine 1511. „neki iz Grepca (Grebaštice) pobjegoše pred Turcima na Zlarin”; STOŠIĆ, KRSTO, 1941., 173, 242, 251. Juran pak navodi da se stanovnici Krapnja „u arhivskim vrelima pojavljuju u dvadesetim godinama 16. stoljeća” (JURAN, KRISTIJAN, 2017., 75).

67 Suci bratovštine sv. Marije od Grepca 1686. godine navode da je selo još uvijek razrušeno: JURAN, KRISTIJAN; ČEPO, GABRIJELA, 2022., 159.

(Baraka, Curavić, Gović, Jaram, Jurić, Milutin, Nanjara, Prebanda, Šumera, Tanfara). Ostatak poluotoka državno je vlasništvo, najvjerojatnije nacionalizirano u doba francuske uprave početkom 19. stoljeća.⁶⁸

ZATEČENO STANJE BEDEMA I REZULTATI ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA

Zahvaljujući kvalitetnoj gradnji, ali i nedavnim konzervatorskim radovima, bedem na Oštrici danas je u relativno dobrom stanju. Pristupa mu se makadamskim putem koji nedaleko od ulaza u mjesto Grebaštica vodi prema uvali Mirine. Prvih desetak metara bedema sa strane sjeveroistoka nije sačuvano, a tim pravcem danas se pruža metalna ograda iza koje se put nastavlja dalje u unutrašnjost poluotoka. Podno ograde uz morsku obalu nadziru se ostaci nepravilne kvadratne kule približnih dimenzija oko 6,5x6,5 metara sa zidovima širokim od 85 do 110 centimetara. Na mjestima gdje je sačuvan u punoj visini, bedem je visok od šest do najviše devet metara. Duž vanjskog plašta, na razini od 3 do 4,5 metara od tla, vidljiva je već spomenuta horizontalna linija koja potvrđuje podatak iz izvora o naknadnom povišenju bedema. Na vrhu bedema nalazi se krunište koji su gotovo u cijelosti sačuvano. Na svakom od merlona krune nalaze se po dva kamena konzolna bloka, isturena s vanjske strane bedema, koja na sebi imaju kružnu perforaciju u koju se umetao mantelet. S unutarnje pak strane nalaze se izdužene kamene konzole u pravilnim razmacima od oko 1,5 metara između kojih se je mjestimično sačuvan plitki svod načinjen od sedre. Nizovi ovih svodova čine šetnicu koja se pružala duž cijelog bedema. Na najpovišenijem dijelu bedema izgrađenog oko brežuljka visokog 34 metra smjestilo se stepenište

68 Sveti gajevi formirani su već u prvim godinama francuske vlasti: TEKLIĆ, IVAN; WATKINS, CHARLES, 2021., 339-340.

7 Unutrašnje lice bedema sa stepeništem i jednim od otvora (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2023.)

Inner side of the wall with a staircase and an opening (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2023)

8 Prolaz s lukom na vanjskoj strani bedema (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2023.)

Passage with an arch on the outer side of the wall (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2023)

preko kojeg se pristupa šetnici (sl. 7). Koji metar južno od stepeništa u bedemu se raspoznaje luk načinjen od okomito položenih kamenih ploča, a pripadao je prolazu kroz bedem koji je u nekom trenutku zazidan. Prolaz s lukom (dim. 200x80 cm) naročito se dobro može zapaziti na vanjskom licu bedema (sl. 8). Prilaz ovoj poziciji s vanjske strane poprilično je strm i teško dostupan. Osim prolaza, na ovoj najpovišenijoj koti uzidana su još četiri manja otvora za vatreno oružje. Spuštajući se s najviše pozicije prema uvali Bucavac na suprotnoj strani, posljednjih 50 metara zida nedostaje, a zamjenjuje ga solidno građen suhozid visine oko 2 metra koji okvirno prati pravac nekadašnjeg bedema. Tik uz morsku obalu nalaze se završni ostaci bedema. Upravo ovaj rubni dio bio je predmetom arheološkog istraživanja. Sonda je postavljena na mjestu za koje je ranije ustanovljeno da bi se tu, baš kao i na drugom kraju bedema, mogli nalaziti ostaci zidova kule.⁶⁹

Arheološka istraživanja provedena su od 7. veljače do 3. ožujka 2020. godine. U deset radnih dana voditelj istraživanja i četiri radnika očistili su i istražili površinu od 14

četvornih metara.⁷⁰ Tom prigodom otkriveni su i dokumentirani zidani temelji kule koja je s južne strane flankirala bedem (sl. 9). Uočeni su i detalji vezani uz izgled i funkcioniranje bedema za vrijeme njegova nastanka i korištenja.

Na početku istraživanja, tek nekoliko centimetara ispod zemlje, pronađeni su tragovi prvog zida koji se okomito spajao na bedem. Nakon što je sonda proširena prema istoku otkriveni su i ostali zidovi koji su tvorili kvadratnu kulu, blago nepravilnog oblika. Zidovi su široki oko 90 cm i sačuvani u visini od oko 20 centimetara. Građeni su od nepravilnih kamenja, bez tragova priklesavanja, uz veću upotrebu vapnenačke žbuke. Svi zidovi leže na matičnoj stijeni. S unutarnje strane zidova dokumentirana su tek dva sloja. Prvi se sastoji od humusa i rahle zemlje, a drugi sloj je sterilna crvenica koja se uglavnom zadržala u šupljinama i venama matične stijene. Od pokretnih arheoloških nalaza pronađen je tek kameni ulomak koji je vjerojatno pripadao jednoj od već spomenutih konzola koje strše iz zida.

Rezultati istraživanja potvrdili su postojanje jugozapadne kule (dim. 4.30 x 3.80m), analogne sjeveroistočnoj čiji su se ostaci naziru s druge strane poluotoka. Obje kule su se naslanjale na bedem s njegove vanjske strane i dodatno

69 Iako u susjednoj uvali Pišljivica širina poluotoka iznosi tek oko 200 metara, mjesto gradnje bedema je očito odabrano zbog bolje strateške pozicije. Braniteljima ovdje prednost daje povišeni dio središnjeg dijela zida, dok rubni dijelovi zida završavaju dubokim uvalama. Upravo je to razlog zbog čega se bedem ne pruža središnjim dijelom uvale Bucavac već je blago izvučen uz njezin južni rub.

70 Radnu ekipu činili su: Denis Borna Bumbak, Niko Glavinić, Roko Gović i Krešimir Juras. Otkrivene strukture i nacrtu dokumentaciju izradila je tvrtka Stratum. d.o.o. iz Segeta Donjeg.

9 Tlocrt završnog stanja lokaliteta nakon arheoloških istraživanja, M 1:50 (izradio: Stratum d.o.o.)

Floor plan of the final layout of the site after archaeological research, M 1:50 (design: Stratum d.o.o.)

ga osiguravale na najosjetljivijim mjestima. Ostaci sjeveroistočne kule u uvali Mirine smješteni su gotovo u moru, dok su temelji novootkrivene, jugozapadne kule ponešto odmaknuti od morske obale. Prostor između kule i morske pličine zatvarao je dodatni zid, izgrađen bez kruništa i bez šetnice s unutarnje strane (sl. 10). Danas je preostao samo segment tog zida dužine oko 9 i visine oko 5 metara. Ovaj ostatak je izoliran od kopna manjim prirodnim usjekom u obali, nedaleko kojeg, na dubini od oko 2 metra, leži nekoliko većih kamenih blokova. Tragovi žbuke koji u gotovo ravnoj liniji prate morskou obalu se od krajnjeg ruba ovog segmenta nastavljaju dalje prema jugozapadu u dužini od desetak metara (sl. 11). Jasnije je da dodatni zid predstavlja proširenje od 20 koraka koje navodi dužd Antonio Barbarigo 1497. godine. Uslijed razgradnje bedema kroz stoljeća, nije potpuno jasno na koji način je dodatni zid bio povezan s jugozapadnom kulom i ostatkom bedema.

Svega nekoliko metara sjeverno od ruba bedema, na stijenama uvala Bucavac, primijete se vrlo skromni tragovi vapnene žbuke. Nalaze se na rubnoj stijeni koja je izložena

morskim valovima i pravo je čudo što su do danas sačuvani. Oni upućuju na postojanje pristaništa za manje brodove, što dubina mora u tom dijelu uvala i omogućava.

Kopneni prilaz prema bedemu u nekom se trenutku očito nalazio na njegovom najpovišenijem dijelu, gdje se nalazi danas zazidani prolaz. Teško je reći je li baš oko ovog prolaza, okruženog strmim stijenama, bio formiran ulaz s podiznim mostom kojeg 1494. godine spominje Pietro Casola.⁷¹ Naravno, moguće je da se nakon zatvaranja prolaza kopnenim putem u unutrašnjost ulazilo kroz jednu ili obje kule, primjerice na njihovim povišenim razinama koje danas nisu sačuvane. Prikaz bedema s kraja 16. stoljeća donosi čak pet otvora, no u tom pogledu on nije potpuno pouzdan.⁷² Nismo uočili starije puteve koji bi vodili do bedema, a današnja cesta koja od uvala Mirine vodi prema unutrašnjosti poluotoka probijena je tek iza 1979. godine.⁷³

⁷¹ Vidi bilj. 22 i 24.

⁷² Vidi bilj. 62.

⁷³ Na taj zaključak navodi nas fotografija u: ČELAR, JOŠKO, 1979., 6.

10 Ortofoto jugozapadne kule i dodatnog zida prema moru (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2020.)

Orthophoto of the southwest tower and the additional wall stretching toward the sea (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2020)

11 Pretpostavljeno pružanje dodatnog zida prema ostacima žbuke na stijenama (izradio: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2020.)

Presumed position of the additional wall based on the mortar remains on the rocks (photo and visualization: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2020)

Ranije spomenuto pristanište s južne strane možda i poništava potrebu za velikim vratima u bedemu, jer su distriktualci išli u zbjege morskim putem. To potvrđuju i njemački hodočasnici koji navode da stanovnici kod Murate imaju spremne brodove u kojima, u slučaju potrebe, bježe dalje na more.⁷⁴

REZULTATI TERENSKIH PREGLEDA POLUOTOKA – OSTACI NASELJA I CRKVE SV. DUHA

Krajolikom poluotoka Oštrice dominira nekoliko vrhova koji, naročito oni najistureniji, vizualno odlično komuniciraju s okolnim kopnom kao i s obližnjim otocima – Zlarihom, Krapnjem i udaljenijim Žirjem.⁷⁵ Najviši vrh Oštrica visok je 94 metra. Teren prekriva niska makija te stabla alepskog bora i česmine. Među uzvišenjima na zapadnom dijelu poluotoka smješteno je krško polje površine preko pet hektara. S morske strane je gotovo nevidljivo, a pristupa mu se 150 metara dugim putem iz uvale Korita (Mulina).⁷⁶ U bogatom sloju crvenice, među ostalim, rastu velika stabla hrasta medunca, dok se po sredini polja nalaze jedina stabla maslina na poluotoku. Uz zapadni i istočni rub polja danas se nalaze akumulacije vode. Tragovi nekadašnje parcelizacije primijete se u vidu niskih suhozida, dok se masivniji suhozidi nalaze uz sjeverni rub polja. Na tom mjestu primjećuje se veća količina kasnoantičke keramike i tegula, a uz masivne suhozide vide se i tragovi žbukom zidanih zidova. Na jednom od suhozida, uz još nekoliko profiliranih

kamenja, pronađen je dio ranokršćanskog pluteja (sl. 12).⁷⁷ Radi se o ulomku kamene ploče debljine 9 cm, uokvirene plitkim reljefom dvostruke profilacije, a prikazuje geometrijsku kompoziciju sastavljenu od dvostrukih polukružnih linija. Za pretpostaviti je da se na ovom mjestu u kasnoj antici, vjerojatno unutar širega gospodarskog sklopa, nalazio sakralni objekt.

Poluotok je najčešće u izvorima zabilježen kao pašnjak i najveći dio njega je tako i korišten.⁷⁸ Međutim, navedeno krško polje je još od kasne antike bilo centar poljoprivredne aktivnosti poluotoka, a tu je ulogu zadržalo i u kasnijim stoljećima. To potvrđuje već spomenuto katastarsko stanje (ovih pet hektara jedini su privatni posjedi na poluotoku), ali i blizina morske obale te u narodu sačuvani toponim Mulina, možda referenca na mlinove za masline iz 1524. godine, koje su morali pohoditi mnogobrojni članovi braćovštine sv. Marije od Grepca.⁷⁹

Obalni pak dio poluotoka Oštrica razveden je uvalama i rtovima.⁸⁰ Sa sjeveroistočne strane poluotoka nalazi se

77 Površinske nalaze keramike primijetio je arheolog Ivan Huljev 1. svibnja 2020. godine. Društvo su mu činili Antonia Vodanović, Slaven Kolanović i Đino Šparada. Po njegovoj dojavi, već sljedećeg dana uputili smo se brodom iz Žaborića do uvale Korita (Mulina) te krenuli prema sjevernom rubu polja. Tamo smo na vrhu suhozida pronašli više profiliranih kamenih ulomaka, među njima i ulomak ranokršćanskog pluteja. Tijekom listopada 2021. godine vidljivi ostaci arhitekture su očišćeni od vegetacije i potom dokumentirani. Istraživanje ovog dotad nepoznatog lokaliteta vodi dr. Josipa Baraka s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru.

78 Pašnjaci na Oštrici se spominju u 15. stoljeću, ali i u 18. stoljeću: STOŠIĆ, KRSTO, 1941., 249.

79 Vidi bilj. 57. Moguće je da *mulina* označava i (danas potopljeno?) pristanište, no pregledom uvale nisu pronađeni tragovi arhitekture.

80 Počevši od sjeveroistoka, nakon uvale Mirine slijede uvale Kutlača i Pišljivica na koju se nastavlja veća kopnena izbočina nazvana Mala Oštrica. Ona zatvara veću uvalu Musorovicu i susjednu Koritu (Mulinu). Na vrhu poluotoka je punta Vela Oštrica dok su s južne strane tek dvije pliće uvale, Japnenica i Bucavac. Poluotok završava uvalom Galešnica.

74 Vidi bilj. 26 i 28.

75 U potrazi za utvrđenjem ili stražarnicom koja bi bila dijelom šireg sustava obrane ili signalizacije autori su obišli sve vrhove na poluotoku nadmorske visine veće od 40 metara, no niti na jednom nismo našli ostatke arhitekture ili površinskih arheoloških nalaza.

76 Dok topografske karte donose naziv Korita za uvalu, u razgovoru s lokalnim stanovništvom doznali smo da je Korita podvodna hrid na početku uvale gledajući sa sjevera, dok samu uvalu zovu Mulina.

12 Ulomak ranokršćanskog pluteja *in situ* (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2020.)

Fragment of an early Christian pluteus *in situ* (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2020)

13 Kamen s uklesanim križevima (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2023.)

Stone with carved crosses (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2023)

široka, no plitka uvala Mirine. Toponim *Nirin* za uvalu povjedočen je još sredinom 15. stoljeća,⁸¹ a na austrijskim katastarskim i vojnim kartama 19. stoljeća osim uvale (*valle Nirin*) označava i okolno kopno prema istoku i jugu. Na njega se veže *Niringrad*, što ga donose stariji istraživači kao ime čitavog poluotoka.⁸² Dva spomenuta toponima još uvijek koriste jedino stanovnici Grebaštice, kojima je *Nirin* uvala i područje oko nje, a *Niringrad* ono „iza bedema“. Krapljani i Žaborićani uvalu pak zovu današnjim, očito naknadno „ispravljenim“ toponimom *Mirine* (u značenju „mirna uvala“). Dosadašnji su istraživači lakonski povezivali *mirine*, uobičajeni naziv za ruševne zidine, s uvalom *Nirin* i obližnjim *Niringradom*,⁸³ no mi ćemo biti nešto oprezniji i ostaviti to pitanje neriješenim.⁸⁴

Uz samu obalu uvale *Mirine*, oko 150 metara jugoistočno od bedema, leži veći neobrađeni kameni blok (80 x 60 x 40cm) koji na gornjoj plohi sadrži više uklesanih grafita,

81 Vidi bilj. 16.

82 Prema Stošiću, „puk zove Oštricu *Niringrad*“ (STOŠIĆ, KRSTO, 1941., 250); Luka Jelić pak u svojim bilješkama pokušava razraditi poveznicu toponima *Nirin* i *Niringrad* s Porfirogenetovom županijom *Nina* (ili prema njemu, *Nira*), čije bi *Niringrad* bio sjedište, pa tako „predaja hoće da je stariji grad, od kojega je potekao Šibenik bio *Niringrad* na poluotoku Oštrici među lukom Stari Šibenik i zaljevom *Nirin* u predjelu Grebaštica“ (vidi bilj. 2).

83 STOŠIĆ, KRSTO, 1941., 250; FRIGANOVIĆ, MLADEN, 1976., 91; SVIRČIĆ, ANĐELINA, 2000., 154. Stošić na istom mjestu piše da se „neka poljska ulica 1758. godine“ u Grebaštici zove *Mirine*, no budući da ne donosi izvor, lako je moguće da je u prepisivanju pogriješio ili automatski povezao *mirina*=*nirin*, kao što je napravio i nekoliko rečenica kasnije.

84 Moguće je, dakako, da *Nirin* označava neku još stariju gradnju, *mirinu*, koju usprkos intenzivnim terenskim pregledima nismo uočili. Nemoć je ne pomisliti i na vrlo blagu sličnost s već spomenutim imenom (la) *Murata* koje krajem 15. stoljeća donose hodočasnici, a portulani čak i nešto ranije. Spomenut ćemo još kombinacije s pridjevom *miran* (uvala je zbilja izrazito mirna) i glagolom *niriti* ili *njiriti* (zuriti, motriti), no zaključak ipak ostavljamo lingvistima i toponomastičarima.

među njima i dva križa (sl. 13).⁸⁵ Manji križ (14 x 11 cm) prikazan je s kraćim linijama na kraju hasta, dok veći (20 x 11 cm) sadrži elemente tzv. ponovljenog križa, gdje se okomitim i vodoravnim hastama dodavaju kraće pravocrtne linije. Na većem križu prikazane su i zaobljene linije koje spajaju vodoravne i donju okomitu hastu. Takav oblik križa simbolizira platno kojim se prema srednjovjekovnom običaju prekrivao križ u periodu od pete korizmene nedjelje do Velikog petka. Slični križevi s platnom obično se datiraju u 16. i 17. stoljeće.⁸⁶ Ostali grafiti urezani u kamenu recentnog su podrijetla.

Treba spomenuti i da se uz cijelu istočnu i dio južne obale uvale *Mirine* pružaju pravilne linije suhozidnih terasa nastale uzgojem vinove loze i maslina. Gusta mreža suhozida proteže se i na samom poluotoku, s unutarnje strane bedema, od padina koje okružuju susjednu uvalu *Pišljivicu* sve do južne strane poluotoka i do bedema. Za razliku od onih kraj uvale *Mirine*, ti suhozidi oblikuju kameni labirint sačinjen od uskih prostorija, prolaza i ograda. Ovaj prostor očito je nakon gradnje bedema funkcionirao kao naselje s jednostavnim stambenim građevinama.⁸⁷ Vjerojatno je upravo te „tragove nastambi“ kod bedema zabilježio hodočasnik Pietro Casola 1494. godine.⁸⁸ Neki suhozidi formirani su kao manjim dvorištem povezane odvojene kvadratne prostorije koje su služile za držanje stoke. Skromni površinski nalazi glazirane keramike 16. i 17. stoljeća, kao i nepostojanje privatnih katastarskih čestica na ovom

85 Na križeve nas je uputio već spomenuti kolega Ivan Huljev, koji je sličnu praksu proučavao u Podgori u Makarskom primorju. O tome: VODANOVIĆ, ANTONIA; HULJEV, IVAN, 2018., 353-366.

86 VODANOVIĆ, ANTONIA, 2019., 288-289.

87 O kasnosrednjovjekovnoj ruralnoj arhitekturi vidi primjerice u: BURČIĆ, TONČI et. al., 2013.

88 Vidi bilj. 22 i 24.

14 Zračna fotografija crkve sv. Duha (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2023.)

Aerial photograph of the Church of the Holy Spirit (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2023)

području, dodatno sugeriraju korištenje ovog prostora u mletačkom periodu.

Na krajnjem zapadu ovog suhozidnog naselja, s južne strane poluotoka, nalazi se uvala Japnenica. Oko 60 metara od obale, među gustim raslinjem, leže ostaci duboke vapnenice promjera oko 15 metara. Tragove još jedne vapnenice našli smo s vanjske strane bedema – oko 80 metara južno od njega nalaze se temelji širokog kružnog zida, promjera oko 6,5 metara, bez tragova žbuke. Nedavno je otkriveno da se po sredini uvale Japnenica, ispod tanjeg sloja pijeska, nalazi više krupnijih ulomaka rimskih amfora.⁸⁹ Po kazivanju lokalnih ribara, sporadični nalazi keramičkih predmeta se mogu pronaći i u uvalama Pišljivica i Musorovica.

Na poluotoku se, oko 200 metara s unutrašnje strane bedema, nalaze ostaci još jedne građevine koje je zajedno s bedemom zaštićena kao kulturno dobro Republike Hrvatske. Podno manje uzvisine istočno od uvale Pišljivica leže ostaci crkve sv. Duha. Radi se o manjem pravokutnom objektu s orijentacijom sjeverozapad - jugoistok, dimenzija 4.75 x 6.20 metara, sa zidovima širine oko 50 centimetara

(sl. 14). Ulaz u crkvu nalazio se sa sjeverozapadne strane, a na začelnom zidu koji je i ujedno najbolje očuvan, nalazi se manji otvor/prozor. Na platou ispred crkve, među brojnim kamenim klesancima, pronašli smo i veći broj profiliranih klesanih ulomaka koji su vjerojatno pripadali kamenoj opremi interijera ili eksterijera crkve.⁹⁰ Arhivske podatke o crkvi donosi Stošić, koji navodi da postoji barem od 1669. godine, a u 17. i 19. stoljeću spominje se bratovština sv. Duha od Oštrice, njezini posjedi i običaji.⁹¹

Krajnja isturena točka poluotoka je punta Vela Oštrica s kapelicom sv. Nikole, podignutom sredinom 20. stoljeća. Čini se da je kapelica više puta popravljana, a danas je sačuvana kao manji pravokutni objekt s bačvastim svodom i dvostrešnim krovom. Kip sv. Nikole i nekoliko raspela u kapelici vjerojatno su recentni zavjetni darovi pomoraca i ribara.

89 U ljeto 2022. godine ulomke amfora primijetili su Hrvoje Šindilj i Bruno Grcić iz Drniša. Prema fotografijama koje su nastale u trenutku pronalaska, izgleda da je jedan predmet pripadao gornjoj polovici amfore *Africana III B*, posudi koja se datira u 4. stoljeće. Amfore *Africana III B* i njoj izgledom i datacijom srodna *Africana IIIA*, otkrivene su na više lokacija u šibenskom arhipelagu: KONCANI UHAČ, IDA, 2007., 369; TARAS, DINO; SELENDIĆ, INES, 2019.-2020., 317-346.

90 Ulomci kamenog namještaja prikupljeni su 24. listopada 2022. godine tijekom volonterske radne akcije zaposlenika Javne ustanove u kulturi Tvrđave kulture Šibenik kada je očišćena unutrašnjost i neposredni okoliš crkve te uređen pristup i okolni suhozidi. Osim autora ovog rada, u akciji su sudjelovali: Andrija Bakula, Gorana Barišić Bačelić, Branko Braer, Ivan Bumbak, Anja Celić, Katarina Čanković, Zoran Erak, Svjetlana Ercegović, Ines Furčić, Marina Goreta, Martina Horvat, Krešimir Juras, Žana Karabatić, Kata Karadžole, Anamarija Kulušić, Ivana Lučev, Marko Maričić, Morana Periša, Ana Računica, Mario Radak, Melani Sikavica, Ana Skračić Vračar, Ivana Šimundić, Ante Šmit, Ivana Šoda, Đurđa Vrljević Šarić i Kata Žganjer.

91 Za podatke je navedena samo jedna referenca, oporuka u kojoj crkvu i bratovštinu spominje Grgo Bačelić s Krapnja, sin Martinov: STOŠIĆ, KRSTO, 1941., 250.

15 Brdo južno od bedema s bunkerom i rovovima (foto: A. Nakić, Tvrđava kulture Šibenik, 2023.)

Hill south of the wall with a bunker and trenches (photo: A. Nakić, Fortress of Culture Šibenik, 2023)

U najrecentnije građevine na poluotoku pripadaju betonski bunker i okolni rovovi na vrhu manjeg brežuljka, oko 200 metara južno od središnjeg dijela bedema (sl. 15). Betonski bunker kvadratnog oblika (4,3 x 2,2 m) ukopan je u živoj stijeni na sjeveroistočnoj padini brežuljka. Na ostalim padinama nalaze se otvoreni i zatrpani rovovi, s pokojim betonskim zaklonom ili umjetno iskopanom rupom u stijeni. Ovi položaji svakako su nastali tijekom ili neposredno prije Drugoga svjetskog rata.⁹² Poluotok završava uvalom Galešnica po sredini koje počinju stambeni objekti naselja Grebaštica.⁹³

ZAKLJUČAK

Sveobuhvatna istraživanja i terenski pregledi poluotoka Oštrice od početka 2020. godine donijela su brojne i raznovrsne rezultate. Ponajprije, ostaci arhitekture i površinski nalazi u krškom polju na zapadnom dijelu poluotoka potvrđuju korištenje poluotoka u periodu kasne antike, možda u kontekstu obližnjeg rimskog naselja u Grebaštici. U kasnom

srednjem vijeku veći dio poluotoka čine pašnjaci u vlasništvu šibenske komune, a potom biskupije. Osmanske provale u drugoj polovici 15. stoljeća počinju ugrožavati naselje Grebac (Grebaštica), tada jedno od najvažnijih sela šibenskog distrikta. Čini se da je u tom periodu obližnji poluotok Oštrica već bio pregrađen 300 metara dugačkim bedemom, kojeg kartografski izvori i pisana svjedočanstva bilježe kao *Murata* ili *Muraje*. Kako bi dodatno zaštitila seosko stanovništvo, mletačka vlast dograđuje bedem 1497. godine. Kao i mnoge karakterom slične fortifikacijske strukture u Dalmaciji, bedem je imao dvije obalne kule povezane šetnicom i kruništem. Od jugoistočne kule, otkrivene u nedavnim arheološkim istraživanjima, se prema moru pružao naknadno izgrađeni zid koji je štitio obližnje пристаниšte. Nakon dogradnje bedema i ratnog sukoba između Mlečana i Osmanlija od 1499. do 1503. godine, selo Grebac je napušteno. Novo naselje s kućama, dvorištima, ulicama i mlinovima tada je formirano na poluotoku Oštrica, s tim da je dio građevina bio u krškom polju, a dio neposredno uz dograđeni bedem. Poluotok je bio stalno naseljen tek nekoliko desetljeća, a potom stanovništvo prelazi na još sigurniji otok Krapanj. Početkom 17. stoljeća obalne su kule već u lošem stanju, a bedem nema stalnu posadu. U rani novi vijek okvirno možemo datirati i gradnju manje crkve sv. Duha, kao i nekoliko površinskih nalaza na poluotoku. Nakon prestanka ratova s Osmanlijama obnavlja se selo

92 Dva artiljerijska položaja u Grebaštici s dva topa od 100 mm spominje knjiga s obavještajnim podacima o Kraljevini Jugoslaviji koju je 1941. objavila talijanska mornarica: *Monografia militare marittima della Jugoslavia (dal Mare di Novegradi alla Boiana) II*, Copia N. 33, Roma, 1941., 23.

93 Neke suvremene karte bilježe i toponim Solinčine oko ove uvale, no izgleda da su Solinčine ipak naziv za prvu uvalu zapadno od Galešnice. To ime sugerira postojanje solana, no danas nisu vidljivi ostaci bilo kakve podvodne infrastrukture.

Grebaštica. Većina poluotoka Oštrice se od 19. stoljeća koristi za šumarske svrhe, a posljednjih desetljeća i kao uzgajalište divljači. Posljednje ljudskom rukom građene strukture su betonski bunker i rovovi ukopani u brdo oko 150 metara južno od bedema, te kapelica na krajnjem rubu poluotoka. Danas je bedem sačuvan u središnjem potezu od oko 250 metara, a naziru se i temelji obalnih kula. Uz izuzetak šibenskih tvrđava, predstavlja najbolje sačuvanu fortifikaciju nekadašnjega šibenskog distrikta.

LITERATURA

- ALDUK, IVAN, Tvrđava Kuk iznad Kučina, *Tusculum: časopis za solinske teme*, 2 (2009.), 71-83.
- ALDUK, IVAN, Nastanak i sudbina trogirске utvrde Znoilo – učenje iz pogrešaka, *Starohrvatska prosvjeta* vol. III, no. 48 (2021.), 363-384.
- BRESC, HENRI, Les voyageurs du Moyen Âge et le paysage marin, *Paysage de force et plaisir du paysage. Actes du 135e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, Neuchâtel, 2010*, (ur.) Henri Bresc, édition électronique, Paris: Éditions du CTHS, 2011., 47-68.
- BURIĆ, TONČI et. al., *Baba lokva: kasnosrednjovjekovno naselje*, Split, 2013.
- ČELAR, JOŠKO, „Kineski zid“ kod Grebašnice, *Slobodna Dalmacija*, 10784 (6. 12. 1979.), 6.
- DA MOSTO, ALVISE, *Il portolano del mare di Alvise da Mosto, nobile Veneto*, Venezia, 1802.
- FARIČIĆ, JOSIP, Geographical Names on 16th and 17th Century Maps of Croatia, *Kartografija i geoinformacije*, vol 6 – spec. ed. (2007.), 148-179.
- FRANJIC, JOSIP et al., Šumska vegetacija poluotoka Oštrica (Dalmacija, Hrvatska), *Šumarski list*, 9-10 (2002.), 469-478.
- FRIGANOVIĆ, MLADEN, Geografske osobine primošten-sko-rogozničkoga kraja, *Geografski glasnik*, 38 (1976.), 83-96.
- GLAVAŠ, IVO, Kaštel Andreis u Zamurvi (Jadrtovcu) u Morinjskom zaljevu kod Šibenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 39 (2015.), 125-130.
- GLAVAŠ, IVO; ŠPRLJAN, IVO, Utvrde u šibenskom „campo di sotto“ – ostaci kaštela Vrpolje i kule Parisotto, *Portal*, 7 (2016.), 135-146.
- GLAVAŠ, IVO; NAKIĆ, ANDRIJA; PAVIĆ, JOSIP, Rakitnica, Dazlina i Velim – ostaci nekadašnje obrane zapadnog dijela šibenskog distrikta, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 62 (2020.), 113-138.
- GRUBIŠIĆ, SLAVO, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik, 1986.
- HERKOV, ZLATKO, Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu – nastavak, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti JAZU*, 8 (1977.), 143-215.
- HERKOV, ZLATKO, Stare šibenske mjere, *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, 2. izdanje, (ur.) Željko Krnčević, Gojko Lambaša, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2019., 391-406.
- HILJE, EMIL, Gradnja kaštela u Ražancu 1507. godine, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 50 (2008.), 119-145.
- KOLANOVIĆ, JOSIP, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995.
- KONCANI UHAČ, IDA, Transport vina i ulja u šibenskom akvatoriju kroz antiku, *Histria Antiqua*, 50 (2007.), 361-376.
- KOZLIČIĆ, MITHAD, *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana*, Zagreb, 1995.
- KOZLIČIĆ, MITHAD, Pomorske karte i plovidbeni priručnici istočnog Jadrana tijekom povijesti, *Miscellanea Adriatica et Mediterranea*, 1 (2013.), 169-197.
- KRETSCHMER, KONRAD, *Die italienischen Portolane des Mittelalters. Ein Beitrag zur Geschichte der Kartographie und Nautik. Mit einer Kartenbeilage*, Berlin, 1909.
- KUŽIĆ, KREŠIMIR, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV.-XVII. st.: opora – vinorodna – kršćanska*, Split, 2013.
- KUŽIĆ, KREŠIMIR, *Povijest Dalmatinske zagore*, Split, 1997.
- KUŽIĆ, KREŠIMIR, Safe bays and anchorages on the Croatian coast of the Adriatic sea according to pilgrim itineraries from the end of the fourteenth until the middle of the seventeenth century, *Social and individual spatial mobility in late medieval and renaissance Croatia in European context*, (ur.) Sabine Florence Fabijanec et al., Zagreb: Croatian Academy of Science and Arts, 2022., 217-264.
- LANE, FREDERIC C., *Venice: A Maritime Republic*, London, 1973.
- JURAN, KRISTIJAN, Puncta Ostrice – toponimski lik koji je zbunio i zavadio suvremenike, *Folia onomastica Croatica*, 19 (2010.), 117-134.
- JURAN, KRISTIJAN, Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske Zagore u 16. stoljeću, *Povijesni prilozi*, vol. 33, no. 46 (2014.), 129-158.
- JURAN, KRISTIJAN, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Murter, 2017.
- JURAN, KRISTIJAN; BARZMAN, KAREN-EDIS; FARIČIĆ, JOSIP, Kartografija u službi Mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća, *Geoadria*, 24/2 (2019.), 93-139.
- JURAN, KRISTIJAN, Popis župa i naselja Šibenske biskupije iz sredine 15. stoljeća, *Miscellanea Adriatica et Mediterranea*, 7 (2020.a), 157-186.
- JURAN, KRISTIJAN, Katastik nadarbina Šibenske biskupije iz druge polovice 15. stoljeća, *Croatia Christiana periodica*, vol. 44, no. 86 (2020.b), 23-35.

- JURAN, KRISTIJAN; ČEPO, GABRIJELA, *Stanovništvo otoka Krapnja prema matičnim knjigama i drugim povijesnim vrelima od 1630. do 1714. godine*, Šibenik, 2022.
- MARASOVIĆ, KATJA, Kaštel Cipiko u Kaštel Starome, *Prostor*, vol. 19/1 (41) (2011.), 31-41.
- MARASOVIĆ, KATJA, Mletački kaštel u Splitu, *Prostor*, vol. 20/2 (44) (2012.), 251-263.
- MARASOVIĆ, KATJA; VIDOVIĆ, REA, Prostorni razvoj kaštela sv. Mihovila na otoku Ugljanu, *Građevinar*, 71/1 (2019.), 33-43.
- MARKOVIĆ, MIRKO, *Descriptio Croatiae: hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb, 1993.
- MIAGOSTOVICH, VINCENZO, Per una cronaca sebenicese, *Rivista Dalmatica* anno V., fasc. I. (1909.), 25-61, 255-295.
- MILETIĆ, ALEN, Castellum Tariona, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 101 (2008.), 59-74.
- MILETIĆ, ŽELJKO, Rimska cestovna mreža između Aruzone i Tragurija, *Radovi (Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar, Razdio povijesnih znanosti)*, 31/18 (1991./1992. [i. e. 1993.]), 63-88. [1993a]
- MILETIĆ, ŽELJKO, Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone, *Radovi (Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar, Razdio povijesnih znanosti)*, 32/19 (1992./1993.), 117-150. [1993.b]
- MLINARIĆ, DUBRAVKA; FARIČIĆ, JOSIP; MIROŠEVIĆ, LENA, Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte Illyricum hodiernum, *Geoadria*, 17/2 (2012.), 145-176.
- Monografia militare marittima della Jugoslavia (dal Mare di Novegradi alla Boiana) II*, Copia N. 33, Roma, 1941.
- NEWETT, MARY MARGARET, *Canon Pietro Casola's Pilgrimage to Jerusalem In the Year 1494*, Manchester, 1907.
- PAVIĆ, JOSIP; NAKIĆ, ANDRIJA, *Mura Incognita: nepoznata utvrđenja Šibenika i okolice (istraživanja 2017. – 2021.)*, Šibenik, 2021.
- PAVIĆ, JOSIP, Utvrđenja Šibenika i okolice u ostavštini Luke Jelića, *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa „Luka Jelić (1864. – 1922.) istraživač i znanstvenik: valorizacija znanstvenog opusa“* (u tisku).
- PELC, MILAN, *Život i djela šibenskog bakroresca Martina Rote Kolunića*, Zagreb, Šibenik, 1997.
- PETRIĆ, MARINKO, Toponimija istočnog Jadrana u 15. st., *Mogućnosti*, LX/1-3 (2013.), 76-93.
- PETRIĆ, MARINKO, Jadranski putopis Pietra Casole, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, XV/1 (2022.), 95-120.
- PORRO, GIULIO, *Viaggio di Pietro Casola a Gerusalemme, tratto dall'autografo esistente nella Biblioteca Trivulzio*, Milano, 1855.
- SANUTO, MARINO, *I Diarii*, tomo II., Venezia, 1879.
- SANUTO, MARINO, *I Diarii*, tomo III., Venezia, 1880.
- SANUTO, MARINO, *I Diarii*, tomo V., Venezia, 1881.
- SANUTO, MARINO, *I Diarii*, tomo LVII., Venezia, 1902.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR, Imena i mjesta otoka Murtera (identifikacija – distribucija – etimologija), *Folia onomastica Croatica*, 4 (1995.), 127-142.
- SLUKAN ALTIĆ, MIRELA, *Povijesna geografija rijeke Krke: kartografska svjedočanstva*, Šibenik, 2007.
- STOŠIĆ, KRSTO, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941.
- SVIRČIĆ, ANĐELINA, Razvojne prilike naselja Donja Grebaštica uzrokovane urbanizacijom i modernizacijom, *Sociologija i prostor*, 147-148 (2000.), 151-167.
- TARAS, DINO; ŠELENDIĆ, INES, Kaprije 3 – kasnoantički brodolom kraj otoka Kaprije, *Diadora*, 33-34 (2019.-2020.), 317-346.
- TEKIĆ, IVAN; WATKINS, CHARLES, 'Sacred groves': An Insight into Dalmatian Forest History, *Šumarski list*, 7-8 (2021.), 337-346.
- VERAMENTA PAVIŠA, PATRICIJA, Tvrdava Koruna: malostonska citadela, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 32 (1992.), 391-424.
- VODANOVIĆ, ANTONIA; HULJEV, IVAN, Houses and Paths from Podgora: a Case of Landscape Sacralization, *Sacralization of Landscape and Sacred Places: Proceedings of the 3rd International Scientific Conference of Mediaeval Archaeology of the Institute of Archaeology, Zagreb, 2nd and 3rd June 2016*, (ur.) Juraj Belaj et. al., Zagreb: Institute of Archaeology, 2018., 353-366.
- VODANOVIĆ, ANTONIA, Apotropejski grafiti na kućnim portalima povijesne šibenske gradske jezgre, *Naracije straha*, (ur.) Natka Badurina, Una Bauer i Jelena Marković, Zagreb: Leykam; Institut za etnologiju i folkloristiku, 2019., 283-304.
- VRKIĆ, ŠIME, Ubikacija utvrde Ribnica iz Putopisa Evlije Čelebija, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 61 (2019.), 307-326.
- ZELIĆ, DANKO, O antičkom i srednjovjekovnom imenu grada i otoka Krka, *Croatia Christiana periodica*, 19/35 (1995.), 55-62.
- ZJAČIĆ, MIRKO, Spisi šibenskog notara Slavogosta: Quaternus imbreviaturarum Slavogosti notarii sibenicensis, *Starine*, 44 (1952.), 201-296.

ARHIVSKI IZVORI

- Arheološki muzej u Splitu, Arhiv Luke Jelića, IX. *Sibenicensia*,
- Hrvatska – Državni arhiv u Šibeniku, Bilježnici Šibenika (1414.-1797.) [1804.].
- Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju (1597.-1797.).
- Italija – Archivio di Stato di Venezia, 4962 – Miscellanea materie miste e notabili.
- Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava* [elektronička građa], (ur.) Nataša Mučalo, Šibenik, Zagreb, 2015.

Abstract

OŠTRICA PENINSULA NEAR GREBAŠTICA—RESEARCH FINDINGS ON LATE MEDIEVAL WALL AND FIELD SURVEYS OF THE PENINSULA

Comprehensive research and field surveys of the Oštrica peninsula, which began in early 2020, have yielded numerous and varied results. First of all, architectural remains and surface finds in the karst field in the western part of the peninsula confirm its use during Late Antiquity, possibly in relation to the nearby Roman settlement in Grebaštica. In the late Middle Ages, most of the peninsula consisted of pastures owned by the Šibenik commune, and afterwards the diocese. Ottoman raids in the second half of the 15th century began to threaten the settlement of Grebac (Grebaštica), which was one of the most important villages in the Šibenik district at the time. It appears that the nearby Oštrica peninsula was at that time already partitioned by a 300-meter-long wall, which is documented in cartographic resources and written testimonies as *Murata* or *Muraje*. In order to further protect the village population, the Venetians extended the wall in 1497. Just like many fortification structures of similar character in Dalmatia, the wall had two coastal towers connected by a walkway and crenelation. From the southeast tower, which was discovered in recent archaeological investigations, a subsequently built wall that protected the nearby pier stretched toward the sea. After the extension of the wall and the Ottoman–Venetian war between 1499 and 1503, the village

of Grebac was abandoned. A new settlement with houses, courtyards, streets and mills was established on the Oštrica peninsula. Some buildings were located in the karst field, while others were situated adjacent to the extended wall. The peninsula was permanently inhabited only for a few decades. After that, the population moved to an even safer island of Krapanj. At the beginning of the 17th century, the coastal towers were already in a bad state, and the wall was not permanently manned. The construction of the small Church of the Holy Spirit, as well as several surface finds on the peninsula, can be tentatively dated back to the early modern period. The village of Grebaštica was rebuilt after the wars with the Ottomans ended. Since the 19th century, most of the Oštrica peninsula has been used for forestry, as well as for game farming in the past few decades. The last man-made structures include a concrete bunker and trenches dug into the hill about 150 meters south of the wall, and a chapel located at the farthest edge of the peninsula. Only the central section of the wall, approximately 250 meters long, has been preserved to this day, and the foundations of the coastal towers are also visible. Except for the fortresses in Šibenik, it represents the best-preserved fortification of the former Šibenik district.